

K PRÁVNÍ KVALIFIKACI UJEDNÁNÍ ODPORUJÍCÍCH CENOVÝM PŘEDPISŮM

Milan Bakeš* – Karel Eliáš**

Abstrakt: Pojednání bere v úvahu, že ani v tom nejliberálnějším ekonomickém systému se veřejná moc nezříká zásahů do hospodářského života, regulaci cen z toho nevyjímá. V právním státě představuje cenová regulace výjimečné opatření a akceptovat ji lze jen za podmínek zcela omezených, podmíněných intenzivním veřejným zájmem. Autoři se v příspěvku zabývají řešením otázek souvisejících s případy smluvních ujednání o úplatě za situace, kdy dohodnutá výše úplaty odporuje regulované ceně. Rozbor poukazuje na poznatky spojené s měnicími se úpravami v českém právu, v němž se v průběhu století vystřídal snad všechny možné přístupy k právnímu řešení takového konfliktu. Stať zvláště upozorňuje na nelogičnost právního pravidla § 758 obchodního zákoníku, podle kterého měla při jakémkoli porušení cenové regulace (tedy i při ujednání ceny nižší než nejméně přípustné) platit pro smluvní strany cena přípustná podle cenových předpisů jako maximální. Autoři uzavírají, že nejpřijatelněji lze tento konflikt řešit zachováním platnosti smlouvy s tím, že ujednání o ceně soud na návrh strany změní tak, aby úplata vyhovovala cenovým předpisům, a určí ji jako spravedlivou.

Klíčová slova: smlouva, cenová regulace, spravedlivá úplata, volný pohyb zboží a služeb

1. JUSTIFIKACE CENOVÝCH REGULACÍ V DEMOKRATICKÉM PRÁVNÍM STÁTĚ A JEJICH PRÁVNÍ LIMITY

Ustanovení právních předpisů z oblasti soukromého práva o uzavírání úplatných smluv předpokládají mj. i svobodné ujednání smluvních stran o peněžitém plnění, ať už je smlouva nebo zákon označují jakkoli (úplata, cena, odměna, nájemné, provize aj.). Zároveň ale platí, že se veřejná moc ani v tom nejliberálnějším prostředí nezříká zásahů do tvorby těchto úplat politicky, ekonomicky nebo s využitím nástrojů veřejného práva. Veřejnoprávní působení na utváření cen – běžně se mluví o cenové regulaci – se děje nepřímo, ať už pomocí daňových sazeb, subvencemi nebo jinak,¹ anebo přímými nařízeními vylučujícími ujednat si jiné než stanovené ceny. Politika těmito zásahy sleduje naplnit hlediska sociální, zdravotní, ekologická² a jiné obecně prospěšné účely, respektive snahu „vést ekonomiku k výsledkům, které společnost preferuje“.³ Avšak zvláště přímé cenové regulaci mohou být a jsou vytykány její disharmonie vůči tržnímu prostředí⁴

* Prof. JUDr. Milan Bakeš, DrSc., Právnická fakulta Univerzity Karlovy. E-mail: bakes@prf.cuni.cz.

**Prof. Dr. JUDr. Karel Eliáš, Ústav státu a práva AV ČR, v. v. i. E-mail: karel.elias@ilaw.cas.cz. Spoluautorský podíl K. Eliáše vznikl s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Ústavu státu a práva AV ČR, v. v. i., RVO: 68378122.

Tato studie navazuje na dílčí výsledky badatelské činnosti autorů iniciované poptávkou z praxe.

¹ K tomu např. CANTNER, Jochen. *Die Kostenrechnung als Instrument der staatlichen Preisregulierung in der Abfallwirtschaft*. Berlin – Heidelberg: Springer Verlag, 2013, s. 4 an. V české literatuře BĚLOHLÁVEK, Alexandr J. – HŮTOVÁ, Renáta. *Cenová regulace*. Ostrava: Sagit, 2008, s. 68 an.

² TOMANN, Horst. *Volkswirtschaftslehre: Eine Einführung in das ökonomische Denken*. Heidelberg: Physica-Verlag, 2005, s. 72.

³ SAMUELSON, Paul Anthony – NORDHAUS, William Dawbney. *Ekonomie*. Praha: Svoboda, 1991, s. 441.

⁴ Na skutečnost, že mocenské zásahy státu proti volné tvorbě cen vedou k popření regulační funkce ceny, upozorňuje např. ENGLIŠ, Karel. *Soustava národního hospodářství. Sv. I*. Praha: Melantrich, nedat. [1938], s. 276;

a s tím spojené negativní efekty,⁵ zvláště v případech, kdy cenová regulace zasahuje do existujících konkurenčních podmínek volné soutěže.⁶

Oboje se promítá i do sféry práva a zákonných úprav. Ani pro stát respektující vlastnictví (čl. 11 Listiny) a s ekonomikou založenou na svobodě podnikání (čl. 26 Listiny) sice není ústavně chráněnou hodnotou volný trh prostý veškeré regulace,⁷ takže nucené zásahy do kontraktační svobody nejsou vyloučeny, ale respekt k vlastnickému právu a právu podnikat a vlastně i ke svobodě vůbec předpokládá takové zásahy jako výjimku z pravidla šetřící esenciální podstatu těchto základních práv (čl. 4 Listiny).⁸ Speciálně ve vztahu k cenové regulaci existuje relevantní a konstantní rozhodovací praxe.⁹ Hlavní zásadou, z níž judikatura vychází, je myšlenka, že pro demokratický právní stát je významnou ústavně chráněnou hodnotou smluvní autonomie odvozující se z ochrany vlastnického práva a práva vlastníka libovolně nakládat se svým vlastnictvím. Proto je cenová regulace „opatřením výjimečným a akceptovatelným pouze za zcela omezených podmínek“.¹⁰ Cenová regulace tedy sama o sobě protiústavní není, ale testu ústavnosti podléhá věcný výběr případů, na něž má regulace cen dopadnout, výběr osob, jichž se má týkat,

Tomann uvádí: „*Im anderen Fall, bei direkter Preisregulierung durch den Staat, ist der Eingriff nicht marktkonform*“ (TOMANN, Horst. *Volkswirtschaftslehre: Eine Einführung in das ökonomische Denken*, s. 72–73).

⁵ Např. HAZLITT, Henry. *Economics in One Lesson*. New York – London: Harper & Brothers Publishers, 1946, s. 139, poukazuje na negativní efekty cenové regulace ve vztahu k drobným podnikatelům, k výrobě a k nezaměstnanosti („*An increase of costs of production, where the government controls prices and forbids any price increase, takes the profit from marginal producers, forces them out of business, means a shrinkage in production and a growth in unemployment.*“) s důsledky podněcujícími také vznik černého trhu. ENGLIŠ, Karel. *Hospodářské soustavy*. 2. vydání. Praha: Všehrad, 1947, s. 121, komentuje státní zásahy do cenové tvorby slovy, že „*černý trh provází jako stín každé řízené hospodářství a pohružka nekrutějšími tresty nepomáhá*“. GARNETT, Hubbard – O'BRIEN, Lewis. *Microeconomics*: 3. 4. vydání. French Forest: Pearson Australia, 2014, s. 142, poznamenávají, že výsledkem nařízených minimálních a maximálních cen je, že někteří vyhrávají, jiní prohrávají a dochází k poklesu ekonomické efektivity („*The results of the government imposing price ceilings and price floors are that some people win, some people lose and a loss of economic efficiency occurs.*“). ENGLIŠ, Karel. *Soustava národního hospodářství*. Sv. I., s. 276, stejně jako SAMUELSON, Paul Anthony – NORDHAUS, William Dawbney. *Ekonomie*, s. 585, uvádějí souvislost cenových regulací s nedostatkem zboží, jehož ceny stát nastavil příliš nízko.

⁶ K tomu v pěkném přehledu viz URBAN, Jan. *Teorie národního hospodářství*. 4. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 85 an.

⁷ Srov. nálezy Ústavního soudu sp. zn. 39/01 z 30. 10. 2002 a jeho právní větu: „*Právo vlastnit majetek a svoboda podnikání jsou sice zařazeny Listinou základních práv a svobod a chápány jako práva různých kategorií, první jako základní oproti druhému jako hospodářskému a sociálnímu, přesto spolu úzce souvisí. Svoboda podnikání bývá dokonce označována jako svoboda odvozená od práva na vlastnictví. Tomuto názoru lze dát za pravdu jen částečně. Podnikání a další hospodářská činnost představuje jistě zejména činnost zaměřenou na vytváření majetkových hodnot potřebných k zajištění životních potřeb. Jejich každodenním výsledkem je majetek (v moderním hospodářství peníze), jež chrání základní právo na vlastnictví. Vlastnictví majetku (kapitálu) bývá navíc předpokladem zahájení podnikání a pokračování v něm. Vedle toho ovšem podnikání představuje způsob osobní i skupinové seberealizace. Dokonce vlastnické právo, nemá-li být pojímáno samoúčelně, samo zprostředkovává využití jiných základních a dalších práv.*“

⁸ Podrobně k tomu WINTNER, Jan. In: Eliška Wagnerová – Vojtěch Šimíček – Tomáš Langášek – Ivo Pospíšil et al. *Listina základních práv a svobod. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2012, s. 573 an.

⁹ Jde zejména o nálezy Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 24/99 z 23. 5. 2000, Pl. ÚS 3/2000 z 21. 6. 2000, Pl. ÚS 5/01 z 16. 10. 2001, Pl. ÚS 8/02-1 z 20. 11. 2002, I. ÚS 47/05 z 13. 7. 2006 nebo Pl. ÚS 19/13 z 22. 10. 2013, ale pozornost si zaslouží rovněž judikatura Nejvyššího soudu – např. sp. zn. 32 Odo 1166/2005 z 20. 10. 2005, 30 Cdo 1024/2006 z 3. 1. 2007, 33 Odo 707/2005 z 27. 7. 2007, 31 Cdo 3142/2006 z 19. 9. 2007 nebo 25 Cdo 519/2007 z 16. 12. 2009, jakož i Nejvyššího správního soudu – např. sp. zn. 6 A 5/2000/58 z 25. 2. 2004, 6 A 81/2001–59 z 26. 8. 2004, 2 Afs 109/2007–146 z 2. 10. 2008, 8 Afs 47/2010–143 z 22. 9. 2010 nebo 8 Afs 81/13–44 z 30. 6. 2014.

¹⁰ Nálezy Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 24/99 z 23. 5. 2000.

rovněž zvolený rozsah a také intenzita státního vměšování do smluvní svobody a konečně forma, jakou stát k opatřením tohoto druhu zvolil. Jinak řečeno, cenová regulace podléhá z ústavního hlediska testům proporcionality a vyloučení svévole. Zvláště test proporcionality vede k závěru, že cenové regulace představují výjimečná opatření zasahující do tržního vývoje cen, a proto musí být v právním státě omezeny na mimořádné případy veřejného zájmu.¹¹

Právní režim regulovaných cen (s možností stanovit je jako pevné, anebo maximální nebo minimální) je zachován pro určitá plnění i v současné době. Jakkoli v oblasti uplatňování, regulace a kontroly cen výrobků, výkonů, prací a služeb náleží hlavní pravomoc Ministerstvu financí,¹² konkrétní stanovení regulovaných cen spadá do pravomoci většího počtu orgánů veřejné správy.¹³ Důvody, proč k takovým opatřením veřejná moc přistupuje, jsou veřejnoprávní. V rovině podústavního práva, které Ústavní soud ustáleně označuje jako právo jednoduché, upravují státní zásahy do cen především zákony č. 526/1990 Sb., o cenách, a č. 265/1991 Sb., o působnosti orgánů České republiky v oblasti cen. Vedle toho existují speciální normativní úpravy, např. v zákonech č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, č. 29/2000 Sb., o poštovních službách, č. 458/2000 Sb., o podmínkách podnikání a o výkonu státní správy v energetických odvětvích (energetický zákon), nebo č. 127/2005 Sb., o elektronických komunikacích. Vzhledem k právní povaze těchto zákonných úprav má jejich porušení povahu přestupků nebo jiných správních deliktů a po veřejnoprávní linii je sankcionováno pokutami.

Nyní jde o to, jak se s porušením cenových předpisů vyrovnává zákonná úprava smluvního práva.

2. ZKUŠENOST S ŠESTI ZÁKONÍKY

2.1 Přehled: šestero řešení

Do kodifikace provedené s účinností k 1. 1. 2014 občanským zákoníkem č. 89/2012 Sb. bylo smluvní právo upraveno postupně všeobecným občanským zákoníkem, občanskými zákoníky z let 1950 a 1964; přičemž souběžně s posledně uvedeným byly v letech 1964 až 1991 účinné paralelní kodifikace v podobě zákoníku mezinárodního obchodu a hospodářského zákoníku, v letech 1992 až 2013 nastoupil na místo kodexů mezinárodního obchodního práva a hospodářského práva obchodní zákoník.

V těchto úpravách najdeme šest rozdílných přístupů zákona k ujednáním o ceně odporujícím cenovým předpisům.

2.2 Model první: řešení všeobecného zákoníku občanského

Všeobecný občanský zákoník původně obsahoval generální ustanovení v § 878 nařizujícím mj., že „*co jest přímo nemožné nebo nedovolené, nemůže se státi předmětem platné*

¹¹ Aktuálně se cenová regulace zaměřuje zejména na oblasti zdravotnictví, energetiky, služby elektronických komunikací, veřejné dopravy, ale usměrňovány jsou např. i ceny mléčných výrobků pro žáky nebo cigaret.

¹² BAKEŠ, Milan – BOHÁČ, Radim. In: Milan Bakeš et al. *Finanční právo*. 6. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 36.

¹³ Regulované ceny může stanovit Ministerstvo financí, Ministerstvo zdravotnictví, Energetický regulační úřad nebo Český telekomunikační úřad, popřípadě kraj, obec nebo Celní úřad pro Středočeský kraj (srov. § 2 až 4b zák. č. 265/1991 Sb., o působnosti orgánů České republiky v oblasti cen).

smlouvy“ a vedle toho speciální § 1059 stanovující: „*Je-li ustanovena pro zboží sazba, je vyšší cena proti zákonu a kupující může za každé byt i sebemenší porušení žádati náhradu škody u politického úřadu.*“ Třetí dílčí novelou (cís. nař. č. 69/1916 ř. z.) byl zákoník pod vlivem německé inspirace změněn mj. i tak, že byl dosah § 878 omezen pouze na případy nemožnosti plnění a obecné pravidlo formuloval změněný § 879 slovy, že „*smlouva, která se přičítá zákonnému zákazu [...] je nicotná*“ (*nichtig*). V této podobě zákoník recipovala Československá republika bezprostředně po svém vzniku zákonem č. 11/1918 Sb.

Myšlenka § 1059¹⁴ byla, že ujednáním překračujícím stanovenou sazbu (*die Taxe*) je dohodnuta cena odporující zákonu, a motiv vyloučení civilní jurisdikce a založení pravomoci orgánů veřejné správy spočíval v zájmu na rychlém vyšetření případů odporujících zákonu a ochraně zkrácených osob.¹⁵ Smlouva s protiprávně ujednanou cenou nebyla neplatná, ale poškozený se měl domáhat, aby mu přeplatek byl vrácen.¹⁶ Ale právě specifická konstrukce zakládající správním orgánům pravomoc rozhodovat v civilní věci vedla např. Kubeše k podpoře restriktivního výkladu opírajícího se o výklad slova *sazba* s tím, že sazbou má být rozuměna jen cena pevná, nikoli již cena maximální.¹⁷ Literární názory se však různily.¹⁸ V každém případě je zřejmé, že úprava § 1059 nedopadala na všechny stanovené ceny, že se některá cenová ujednání protívící se zákonu posuzovala podle jiných speciálních ustanovení,¹⁹ další podle obecného § 879 o smlouvách přičicích se zákonnému zásahu.

Příslušná právní pravidla se dočkala významnější aplikace v souvislosti s důsledky vyšší míry státních zásahů do volné tvorby cen v souvislosti s válečnými poměry, ale používána byla i v mírových dobách. Nelze se ubránit dojmu z judikatorní kolísavosti. Nejvyšší soud např. jednou dovodil, že se § 1059 občanského zákoníku nevztahuje na maximální ceny,²⁰ jindy dospěl k závěru, že je namístě aplikovat i na tyto ceny § 1059 analogicky.²¹ Porušení stanovených nebo úředně schválených cen vedlo v některých případech k závěru o nicotnosti (*Nichtigkeit*),²² jindy o neplatnosti²³ (*Ungültigkeit*), u které

¹⁴ V Rakousku byl § 1059 ABGB zrušen v roce 1979 zákonem na ochranu spotřebitelů, jehož § 33 provedl novelizační zásahy do rakouského zákoníku. V lichtenštejnské mutaci ABGB zůstalo toto ustanovení dodnes zachováno.

¹⁵ ZEILLER, Franz von. *Commentar über das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch für die gesammten Deutschen Erbländer der Österreichischen Monarchie*. Bd. III/1. Wien – Triest: Geistingers Verlagsbuchhandlung, 1812, s. 358. Nelze zapomínat, že v době přijetí ABGB a vlastně po celé XIX. století platil josefínský obecný soudní řád z roku 1781.

¹⁶ SEDLÁČEK, Jaromír. *Obligační právo. II. Speciální ustanovení o jednotlivých typech smluvních*. Brno: Právník, 1926, s. 68.

¹⁷ KUBEŠ, Vladimír. In: František Rouček – Jaromír Sedláček et al. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl IV*. Praha: Linhart, 1946, s. 753. Obdobně již SEDLÁČEK, Jaromír. *Obligační právo. II. Speciální ustanovení o jednotlivých typech smluvních*, s. 68, nebo KRČMÁŘ, Jan. *Právo občanské. III. Právo oblihační*. Praha: Všeherd, 1929, s. 203.

¹⁸ Pro účely tohoto pojednání nemá přílišný význam tato různá stanoviska blíže rozebírat. Např. MAYR, Robert. *Soustava občanského práva. III. Právo oblihační*. Brno: Barvič & Novotný, 1928, s. 223, zahrnuje pod dosah § 1059 zákoníku i maximální ceny. Poněkud odlišné mínění od předešlých má BETTELHEIM, Ernst. In: Heinrich Klang (ed.) et al. *Kommentar zum allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch*. Bd. II/2. Wien: Österreichische Staatsdruckerei, 1934, s. 981 an.

¹⁹ Např. o zákazu lichvy nebo o zkrácení přes polovici.

²⁰ Rozhodnutí sp. zn. R I. 227/19 ze 17. 6. 1919 (Váž. 201).

²¹ Rozhodnutí sp. zn. Rv II 94/30 z 9. 4. 1931 (Váž. 10675).

²² Např. v rozhodnutí sp. zn. Rv II 824/24 z 26. 2. 1925 (Váž. 4750) nebo Rv II 94/30 z 9. 4. 1931 (Váž. 10675).

²³ Např. v rozhodnutí sp. zn. Rv I 301/45 z 28. 3. 1945 (č. 72).

Lze vadu zhojit ujednáním stran, „že setrvávají ve smlouvě za sníženou dovolenou cenu“.²⁴ Někdy Nejvyšší soud dospěl k závěru o nicotnosti nebo neplatnosti celé smlouvy,²⁵ v jiných případech zaujal názor, že pokud bylo zboží dodáno za cenu vyšší než zákonem stanovenou, lze se domáhat jen ceny maximální,²⁶ respektive že porušení cenových předpisů má za následek neplatnost smlouvy, jen „pokud požadavek úplaty převyšuje úplatu, jež byla uznána za přiměřenou a národohospodářsky odůvodněnou“.²⁷ Tendencím posledně uvedeným učinil přítrž Nejvyšší soud rozhodnutím sp. zn. Rv I 331/48 z 13. 4. 1949 (R 38/50), když zaujal stanovisko, že „v kapitalistickém hospodářství převládal názor, že hospodářské síly je třeba nechat na sebe volně působit“, zatímco „v hospodářském řádu spjícím k socialismu jsou tyto síly usměrněny jednotným hospodářským plánem“ a „poněvadž jedním z nejdůležitějších prostředků tohoto hospodářského plánování je tvoření závazných cen, náleží také soudům přispívat k tomu, aby porušování cenových předpisů bylo zamezeno. Těto potřebě vyhovuje rozhodnutí nejvyššího soudu, které vyslovuje neplatnost trhových smluv, které se přičí cenovým ustanovením. Je to důsledek naléhavého zájmu, aby takové smlouvy byly z našeho hospodářského života naprosto odstraněny a aby tak bylo vyhověno zásadě [...], že osoby fyzické i právnické jsou povinny přizpůsobit svou hospodářskou činnost jednotnému hospodářskému plánu.“

2.3 Model druhý: absolutní neplatnost celé smlouvy

Po cestě vytýčené Nejvyšším soudem v judikátu právě citovaném²⁸ doktrína i praxe občanského práva putovala několik desetiletí. Občanský zákoník z roku 1950 (zák. č. 141/1950 Sb.) neměl konkrétní ustanovení o smlouvách s ujednáním o ceně odporujícím cenovým předpisům, obsahoval však obecnou úpravu neplatnosti právních úkonů a v jejím rámci § 36 odst. 1 stanovující, že „neplatný je právní úkon, který se přičí zákonu nebo obecnému zájmu“. Obdobně i občanský zákoník z roku 1964 (zák. č. 40/1964 Sb.) prohlásil v § 39 ve znění původní redakce za neplatný právní úkon, jenž „svým obsahem nebo účelem odporuje zákonu nebo jej obchází anebo se přičí zájmům společnosti“. Zároveň však také nařídil v úpravě služeb²⁹ ve své čtvrté části: „Cena se určí při uzavření smlouvy podle cenových předpisů“ (§ 229). Porušení tohoto kogentního ustanovení mělo za následek absolutní neplatnost smlouvy.³⁰ Podobně bylo stanoveno v úpravě koupě,

²⁴ Rozhodnutí sp. zn. Rv I 488/44 z 24. 1. 1945 (č. 18864).

²⁵ Např. v rozhodnutích sp. zn. Rv I 1147/41 z 2. 4. 1942 (č. 18254), Rv I 381/43 z 27. 9. 1943 (č. 18582) nebo Rv I 331/48 z 13. 4. 1949 (R 38/49).

²⁶ Rozhodnutí sp. zn. Rv II 840/1924 z 26. 2. 1925 (Váž. 4750).

²⁷ Rozhodnutí sp. zn. Rv I 938/42 z 29. 10. 1942 (č. 18373). Shodně Rv I 272/48 z 25. 2. 1949 (R 114/1949), kde se uvádí, že „dlužno mít za to, že byla smlouvena cena, která odpovídá předpisům uvedeného nařízení“ nebo Rv I 313/48 z 1. 4. 1949 (R 208/50): „Byla-li za vykonané dílo [...] požadována odměna nedovolená podle cenových předpisů, je smlouva [...] neplatná jen, pokud požadovaná odměna převyšuje dovolenou úplatu.“

²⁸ Ještě počátkem 80. let XX. stol. zdůraznil Nejvyšší soud použitelnost těchto závěrů. POKORNÝ, Milan (ed.). *Souhrnný rejstřík k rozhodnutím a stanoviskům ve věcech občanskoprávních uvedených ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek (1949–1963)*. Praha: Nejvyšší soud, 1983, s. 68.

²⁹ Institut služeb a jeho zákonná úprava představovaly v administrované ekonomice svého druhu spotřebitelské právo. (Zákon prohlásil za služby plnění poskytovaná socialistickými organizacemi občanům k uspokojování jejich hmotných a kulturních potřeb.). Nejpodrobněji k tomu PLANK, Karol. *Služby v občanskoprávní úpravě*. Bratislava: Obzor, 1984.

³⁰ K tomu zhodnocení rozhodování slovenských soudů o službách schválené občanskoprávním kolegiem Nejvyššího soudu SSR sp. zn. Cpj 42/77 z 21. 12. 1977 (R 2/78, s. 46).

že „dohodnutá cena nesmí přesahovat cenu podle cenových předpisů“ (§ 399 odst. 2). Rovněž takto formulované právní pravidlo vedlo nepochybně k závěru o absolutní neplatnosti ujednání odporujícího zákonnému zákazu. Následkem toho se neplatnou stala celá kupní smlouva.³¹ To platilo až do 1. 4. 1983, kdy nabyla účinnosti novela občanského zákoníku č. 131/1982 Sb.³²

Obdobný závěr vyplývá pro smlouvy uzavírané v režimu zákoníku mezinárodního obchodu (zák. č. 101/1963 Sb.), byť ten obsahoval jen obecné ustanovení o absolutní neplatnosti (§ 28) a otázce poměru ujednání o ceně k cenovým předpisům se výslovně nevěnoval.

2.4 Model třetí: absolutní neplatnost s výjimkami

Stejně tak hospodářský zákoník (zák. č. 109/1964 Sb.) měl v prvních letech své existence jen obecné právní pravidlo o neplatnosti absolutní povahy v § 24, formulovaném obdobně jako v § 39 souběžně platného občanského zákoníku,³³ nicméně padalo na váhu, že u nejednoho smluvního typu,³⁴ jakkoli šlo o smlouvy úplatné, nepředstavovalo ujednání o ceně podstatnou náležitost smlouvy. V logice řízeného hospodářství stanovil stát velké množství cen arbitrárně. Proto § 153 odst. 1 o uzavírání hospodářských smluv vyžadoval pro vznik smlouvy obecně jen konsenzus o předmětu a času plnění. Porušení cenových předpisů se v těchto případech (účtování jiných než pevných cen, vyšších cen než maximálních, překročení přípustných odchylek u směrných cen, neoprávněné účtování přírážek) řešilo zpravidla až při vyúčtování dodávky odmítnutím (vrácením) nesprávně vystavené faktury. Smlouva tedy byla v takových případech platná a otázka ceny se řešila mimo její rámec.

Řadila-li se však dohoda o ceně v konkrétním případě mezi *essentialia negotii*, popřípadě bylo-li nutné se o ceně dohodnout, protože stát výjimečně připustil volnou tvorbu cen³⁵ apod., vedlo ujednání o ceně k absolutní neplatnosti, jakkoli nebylo zcela jasné, s jakými dopady. Dobová literatura dovozovala, že důsledky porušení cenových předpisů postrádají možnost jednotné právní kvalifikace a že v některých případech lze dospět k závěru o částečné neplatnosti, v jiných o neplatnosti celé smlouvy.³⁶ Ne zcela přehledný stav právní úpravy změnila k 1. 1. 1971 novela hospodářského zákoníku č. 138/1970 Sb.

³¹ Tuto linii sledovala judikatura neochvějně; srov. např. rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 4 Cz 126/66 z 24. 2. 1967 (R 58/67) aj. Rovněž tak literatura, např. ELIÁŠ, Josef. In: Viktor Knapp – Karol Plank et al. *Učebnice československého občanského práva. Sv. II.* Praha: Orbis, 1965, s. 547. Hodí se ale uvést, že judikatura se snažila, seč mohla, tvrdost tohoto dopadu mírnit; k tomu srov. zejména rozsudek Krajského soudu v Ústí nad Labem sp. zn. 7 Co 623/72 z 6. 2. 1973 (R 26/74) nebo rozsudky Nejvyššího soudu ČSR sp. zn. 3 Cz 46/74 z 20. 9. 1974 (R 21/76) nebo 3 Cz 36/74 z 30. 8. 1974 (22/76).

³² Srov. k tomu rozsudek Nejvyššího soudu ČSR sp. zn. 1 Cz 15/83 z 30. 8. 1983 (R 40/85): „pokud žalovaná organizace v rozporu s obecně závaznými právními předpisy určila konečnou cenu zhotovených kožichů pevnou částkou, jejíž výše neodpovídala zejména jakosti použité kožešiny, jejímu množství nebo rozsahu provedených prací, porušila takovým postupem § 229 o. z. Porušení citovaného ustanovení mělo vzhledem k ustanovení § 39 o. z. za následek absolutní neplatnosti smlouvy o službě.“

³³ S tím rozdílem, že odkaz na zájem společnosti nahradil odkaz na zásady hospodářské politiky státu.

³⁴ Typicky u hospodářskoprávní mutace kupní smlouvy nazvané jako smlouva o dodávce výrobků.

³⁵ Srov. např. § 6 odst. 1 vyhl. č. 139/1965 Sb., o úpravě některých hospodářských závazkových vztahů, kde se stanovilo: „Smlouva o dodávce výrobků, prací anebo výkonů, jejichž cena se podle cenových předpisů tvoří dohodou dodavatele s odběratelem, je uzavřena jen tehdy, dojde-li též k výslovné dohodě o výši ceny; to platí též pro dohodu o přírážkách anebo srážkách.“

2.5 Model čtvrtý: částečná absolutní neplatnost

Případná absolutní neplatnost celé smlouvy z příčiny porušení právních předpisů o cenách nezákonným cenovým ujednáním a vypořádání již poskytnutého plnění a protiplnění na bázi bezdůvodného obohacení³⁷ zakládaly bezesmluvní dodávku, která politickému řízení ekonomiky vadila ve velkoobchodě mnohem víc než v maloobchodě. V režimu hospodářského práva se bezesmluvní dodávky vnímaly jako zvláště negativní jev. V jeho potírání přišly ke cti i právní nástroje.³⁸ Novela č. 138/1970 Sb. se v dané souvislosti inspirovala vládním návrhem občanského zákoníku z roku 1936,³⁹ přesněji návrhem jeho § 957 zamýšlejícím stanovit, že „*je-li ustanovena pro zboží úřední sazba, je cena, pokud tuto sazbu převyšuje, umluvena neplatná*“.⁴⁰

Shodné pojetí zvolil zákonodárce při korekci v úpravě ekonomických vztahů mezi socialistickými organizacemi a při řízení národního hospodářství novelou č. 138/1970 Sb. zásahem do § 153 o uzavírání hospodářských smluv doplněním odstavců 4 a 5. Podstatné je, že § 153 odst. 4⁴¹ stanovil pro případ, kdy byla „*dohodnuta cena vyšší, než jaká je přípustná podle cenových předpisů, platí za dohodnutou cena nejvýše přípustná*“. Tímto ustanovením se pro cenová ujednání ve smlouvě prosadila obecná konstrukce částečné neplatnosti. Koncept, kdy „*při částečné neplatnosti dohody o ceně zůstává závazkový poměr zachován, mění se ex lege pouze jeho obsah, pokud jde o cenu dodávky*“,⁴² byl novelou zaveden jako plošné řešení právně posuzované tak, že „*poruší-li organizace při uzavírání hospodářské smlouvy pravidla o přímé regulaci sjednávaných cen [...], na místo ceny takto sjednané nastupuje ex lege cena nejvýše přípustná. Hospodářská smlouva zůstává přitom nedotčena, neboť cenová podmínka vzniku smlouvy zůstává zachována, mění se pouze – a to ex tunc – její obsah*“.⁴³

Uvedený přístup zůstal zachován po změně zákonodárství a po nahrazení hospodářského zákoníku zákoníkem obchodním, protože ten v § 758 odst. 1 stanovil: „*uplatní se ustanovení tohoto zákona o určení ceny nebo úplaty poskytované za plnění, jen pokud toto určení není v rozporu s obecně závaznými předpisy o cenách. Jinak vzniká povinnost platit cenu nebo úplatu ve výši nejvýše přípustné podle těchto předpisů*.“ Za povšimnutí stojí hypotéza normy formulovaná oproti předloze odlišně.

Zatímco za předchozí úpravy nebylo pochyb o absolutní neplatnosti zakázaného cenového ujednání v hospodářské smlouvě, u obchodních smluv tyto pochybnosti vznikat mohly, protože § 267 odst. 1 obch. z. stanovil: „*Jestliže je neplatnost právního úkonu*

³⁶ LIBÁNSKÝ, Václav. Kontrola cen a důsledky porušení předpisů o cenách. *Arbitrážní praxe*. 1970, X, s. 263.

³⁷ V zákonné terminologii „*majetkového prospěchu, který organizaci nenáleží*“ (§ 123 h. z.).

³⁸ Tak i důvodová zpráva k novelizovanému § 153 h. z. K tomu LIBÁNSKÝ, Václav. Cena a bezesmluvní dodávky. *Arbitrážní praxe*. 1972, XII, s. 105, pozn. 2. Shodně stanoviska bývalé Státní arbitráže ČSSR S 181/74 (č. 533) a S 217/1974 (č. 581). *Hospodářské právo*. 1974, VIII, s. 593 a 665.

³⁹ Tento vládní návrh je v literatuře zpravidla uváděn s datací rokem 1937, protože v tomto roce byl vládou předložen Národnímu shromáždění; zákonná osnova se však stala vládním návrhem již 4. 12. 1936, kdy vláda schválila návrh zákoníku. Srov. KUKLÍK, Jan. *Profesor Jan Krčmář. Pozapomenutá osobnost pražské civilistiky*. Praha: Univerzita Karlova – Právnická fakulta, 2008, s. 67.

⁴⁰ Důvodová zpráva k návrhu v daném směru zdůrazňuje nevhodnost řešení spojeného s neplatností celé smlouvy.

⁴¹ Po novelizaci hospodářského zákoníku zák. č. 165/1982 Sb. šlo o § 153 odst. 5.

⁴² LIBÁNSKÝ, Václav. Kontrola cen a důsledky porušení předpisů o cenách, s. 263.

⁴³ LIBÁNSKÝ, Václav. Hospodářský zákoník a nový soubor cenových předpisů. *Arbitrážní praxe*. 1974, XIV, s. 300.

stanovena pouze na ochranu některého účastníka, může se neplatnosti dovolávat pouze tento účastník.“ V dané souvislosti bylo potřebné vzít za základ obecné východisko, tedy „posouzení, zda některé zákonné zákazy či příkazy, které jsou smluvním projevem porušení, byly stanoveny na ochranu jen účastníka právního vztahu (a tudíž by jejich porušení vedlo jen k relativní neplatnosti, pokud by se jí účastník dovolal), anebo zda se jimi chrání i obecnější veřejný zájem (a pak by měly být neplatné absolutně)“.⁴⁴ Cenová regulace představuje výjimečné opatření zasahující do normálního (tržního) vývoje cen a omezuje se na mimořádné případy veřejného zájmu, jako jsou mj. „ohrožení trhu účinky omezení hospodářské soutěže“ [§ 1 odst. 6 písm. a) zák. č. 526/1990 Sb., o cenách]. Příkaz § 758 obch. z. odkazujícího na obecně závazné předpisy o cenách tedy sleduje mj. veřejný zájem bránící zneužití hospodářského postavení za účelem zisku nepřiměřeného majetkového prospěchu (§ 2 odst. 3 zák. č. 526/1990 Sb.). Právní pravidlo § 758 obch. z. vyjadřuje respekt soukromého práva k veřejnoprávní úpravě závaznosti rozhodnutí cenových orgánů ve smyslu § 3 odst. 2 zákona o cenách. Obchodní zákoník nezmírnil po vzoru novely obč. z. 509/1991 Sb. tento ohled na veřejnoprávní úpravu výjimkou ve prospěch relativní neplatnosti. Proto judikatura logicky dospěla k závěru, že cenová ujednání odporující obecně závazným předpisům o cenách ve smyslu § 758 obch. z. jsou absolutně neplatná.⁴⁵

2.6 Model pátý: relativní neplatnost celé smlouvy

Občanskoprávní úprava se vydala jinou cestou. Zákoník z roku 1964 byl pod č. 131/1982 Sb. novelizován s tím, že novela upravila v § 40a relativní neplatnost jako výjimku z pravidla absolutní neplatnosti. Mezi právní skutečnosti způsobující relativní neplatnost byly v § 40a odst. 1 zahrnuty i případy porušení cenových předpisů při uzavírání smlouvy o službě nebo při uzavírání kupní smlouvy. Znamenalo to, že protiprávní určení ceny (např. vyšší než maximální nebo jiné než pevné apod.) působilo neplatnost – avšak neplatnost celé smlouvy o službě nebo o koupi – jen pokud se dotčená strana neplatnosti dovolala.⁴⁶ Zvoleno bylo tedy řešení, které bylo podrobena kritice již před druhou světovou válkou.⁴⁷

⁴⁴ BEJČEK, Josef. *Obchodní závazky. Obecné otázky. Kupní smlouva*. Brno: Masarykova univerzita, 1993, s. 294.

⁴⁵ Např. v rozsudku sp. zn. 33 Odo 219/2001 ze 4. 7. 2002 Nejvyšší soud dovodil, že vyšší cenu než stanovenou nebo nejvyšší přípustnou podle cenového předpisu lze ujednáním stran překročit, jen pokud to není cenovým předpisem vyloučeno, a uvádí: „V případě, že bude sjednaná cena vyšší než cena stanovená či nejvýše přípustná podle cenových předpisů, bude neplatné ujednání o ceně, odměně či jiném peněžitém plnění v rozsahu, ve kterém odporuje zákonu o cenách. Jde přitom ve smyslu § 39 obč. z. o neplatnost absolutní.“ Obdobně judikoval Nejvyšší soud v rozsudku sp. zn. 32 Odo 1530/2005 z 18. 1. 2006 s odkazem na citovaný rozsudek sp. zn. 33 Odo 219/2001. Rovněž rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 32 Odo 1686/2005 z 16. 2. 2006 uvádí s odkazem na citované rozhodnutí, že porušení § 758 obch. z. zakládá absolutní neplatnost. V rozsudku sp. zn. 29 Cdo 2011/2000 z 3. 1. 2001 Nejvyšší soud při posuzování platnosti ujednání o ceně odmítl aplikovat § 40a obč. z. o relativní neplatnosti na obchodní smlouvu.

⁴⁶ K tomu např. rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR sp. zn. 1 Cz 15/83 z 30. 8. 1983 (R 40/85). Z literatury srov. např. PLANK, Karol. *Služby v občanskoprávní úpravě*, s. 61; KNAP, Karel. In: Zdeněk Češka et al. *Občanský zákoník. Komentář. II*. Praha: Panorama, 1987, s. 26; ELIÁŠ, Josef. Ibidem, s. 428 nebo RYBÁŘIK, Karol. In: Ján Lazar – Jirí Švestka et al. *Občanské právo hmotné. II. svazek*. Praha: Panorama, 1987, s. 173.

⁴⁷ Srov. *Zákon, kterým se vydává všeobecný zákoník občanský. Návrh superrevizní komise. Díl II. Důvodová zpráva*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 1931, s. 260 an.

2.7 Model šestý: částečná relativní neplatnost

Koncepce prosazená v občanském zákoníku novelou č. 131/1982 Sb. se neudržela dlouho. Tzv. velká novela zákoníku č. 509/1991 Sb. přišla s pojetím spojujícím dosavadní konstrukci relativní neplatnosti s řešením známým z hospodářského a posléze i obchodního zákoníku, tj. s neplatností částečnou. V občanském zákoníku z roku 1964 tak byla s účinností od 1. 1. 1992 zavedena úprava paralelní k obchodnímu zákoníku začleněním poslední věty do § 40a ve znění: „*Je-li právní úkon v rozporu s obecně závazným právním předpisem o cenách, je neplatný pouze v rozsahu, ve kterém odporuje tomuto předpisu, jestliže se ten, kdo je takovým úkonem dotčen, neplatnosti dovolá.*“⁴⁸ V důsledku toho se kupující mohl rozhodnout, zda bude akceptovat cenu odporující cenovým předpisům, anebo zda se rozhodne dovolat se relativní neplatnosti ujednání o ceně, tudíž docílit určení ceny platné podle cenových předpisů v době koupě (§ 589).⁴⁹

2.8 Vyhodnocení

V českém a československém právním vývoji se při posuzování právních případů spojených s významem takového ujednání o ceně, které odporuje cenovým předpisům, zvolila v zákonných úpravách snad všechna myslitelná řešení, která přicházela v úvahu. Strukturovat je můžeme podle dvou hlavních kritérií: věcného a legislativně technického.

Se zřetelem k prvnímu je podstatné, jaký význam má protiprávní ujednání o ceně pro existenci smlouvy. Posuzováno z tohoto hlediska byly postupně zvoleny přístupy, že 1) smlouva jako celek je platná, ale a) nabyvatel má právo na náhradu škody ve výši mezi nezákonně ujednanou a stanovenou cenou, nebo b) ujednání o ceně je absolutně neplatné, platí cena nejvýše přípustná, anebo c) ujednání o ceně je relativně neplatné a je na dotčené straně, zda akceptuje nezákonnou cenu, anebo zda se dovolá neplatnosti; známe však i 2) právní konstrukce atakující existenci celé smlouvy, a to buď tak, že a) smlouva je zdánlivá (nicotná), nebo b) absolutně neplatná, anebo c) relativně neplatná.

Pokud jde o druhé hledisko, jde o rozlišení, zda zákon reaguje na rozpor ujednání o ceně s cenovými předpisy 1) toliko obecnou úpravou neplatnosti v generální klauzuli, anebo zdali tento rozpor řeší 2) konkrétním výslovně formulovaným ustanovením, a to buď s věcnou působností dopadající na a) všechny úplatné smlouvy, anebo b) jen na některé z nich.

Javertovské pojmání práva, promítající se mj. do přepjatého formalismu, se, jak vidno, nepojilo jen s dobou, s níž je zdejší mínění nejčastěji svazuje. V podmínkách předválečné republiky to byl např. Kubeš, kdo žehral, že Nejvyšší soud „*prohlašuje smlouvy přičítící se zákonnému zákazu za „nicotné“ bez ohledu na to, zda tento následek byl při zákazu vysloven, a bez ohledu na to, jaký jest důvod a účel zákazu.*“⁵⁰ S vrchnostenským pojmáním

⁴⁸ Změnu provedlo až federální shromáždění; vládní návrh novely s takovým řešením nepočítal (vláda navrhla v § 40a jen kosmetické úpravy).

⁴⁹ DVORÁK, Jan – ELISCHER, David. In: Karel Eliáš et al. *Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 2. svazek.* Praha: Linde, 2008, s. 1726 an. ŠKÁROVÁ, Marta. In: Jiří Švestka – Jiří Spáčil – Marta Škárová – Milan Hulmák et al. *Občanský zákoník. II. Komentář. 2. vydání.* Praha: C. H. Beck, 2009, s. 1728; ŠTĚPÁNOVÁ, Silvie. In: Josef Fiala – Milan Kindl et al. *Občanský zákoník. Komentář. II. díl.* Praha: Wolters Kluwer, 2009, s. 1131 an.

⁵⁰ KUBEŠ, Vladimír. In: František Rouček – Jaromír Sedláček et al. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl IV.,* s. 128. Oproti tomu

práva a sklony k byrokratickému omezování se pojí myšlenka neplatnosti smluv odpovídajících cenovým předpisům. Proti tomu se argumentovalo už při kodifikačních pracích za první republiky slovy, že „*účel zákonného zákazu a jeho sankce [...] nemůže býti ten, aby byly veškeré účinky smlouvy zmařeny. Neboť pak by byl poškozen např. kupec [...] zboží, na které jsou ustanoveny nejvyšší ceny, musil by strádati pro svou stíznost, že cena jest přemrštěna, a ustanovení zákonné, které vyslovuje úplnou neplatnost, by mu neprospělo, nýbrž by jej vydalo do rukou prodavačových.*“⁵¹ Ale viděli jsme, že se v někdejších Československu dospělo i v podmínkách centrálního administrování ekonomických a sociálních poměrů vůbec postupně k poznání, že třeba jen z ryze hospodářského pohledu je sankce neplatností celé smlouvy co do výsledku málo efektivní. Tím spíš je v podmínkách právního státu respektujícího svobodu jednotlivce a zásadu autonomie vůle namísto chránit smlouvu a napravit její dílčí defekt.⁵² Jeví se tedy jako adekvátní řešit rozpor smluvního ujednání s cenovými předpisy zachováním smlouvy za současného odstranění tohoto rozporu, přičemž stanovení částečné neplatnosti ujednání o ceně, k němuž se zdejší zákonodárství krok za krokem dopracovalo jako k obecnému výsledku, se ukazuje jako optimální řešení.

Pro takový výsledek je, jak se ukazuje i z nejednotnosti zdejší judikatury v době před rokem 1950, speciální úprava důsledku porušení zákonného zákazu ujednáním o ceně nevhodnější. Stejně tak zkušenosti s kazuistickými ustanoveními stanovujícími soukromoprávní důsledky porušení cenových předpisů pro některé jednotlivé smluvní typy prezentují dosti jednoznačně, že nejpříhodnější je rámcová úprava dopadající na všechny úplatné smlouvy.

Otázka je, zda má být soukromoprávním následkem cenového deliktu částečná neplatnost absolutní, jakou zvolily hospodářský a obchodní zákoník, anebo relativní podle vzoru kodifikovaného zákonem č. 509/1991 Sb. K tomu se výslovně vyjádřili jen Pelikán a Pelikánová hodnocením, že „*relativní neplatnost byla problematická, neboť nezajišťovala respektování cenových předpisů, přestože by asi byla přijatelná úvaha, že neplatnosti se dovolá jenom ten, pro koho odchýlná smlouva je nevýhodná, tedy ten, kdo by měl platit vyšší cenu nebo obdržet cenu nižší, než jakou dovolují předpisy.*“⁵³ Málokdo dokáže tak obratně spojit tezi s antitezí v téže větě. Leč v dané souvislosti lze argumentovat ve prospěch tohoto paradoxu. Relativní neplatnost má a musí mít přednost za situace, kdy důvod neplatnosti zasahuje výlučně soukromý zájem osoby, která se neplatnosti dovolává. Naproti tomu absolutní neplatnost přichází ke cti v případech, když rozpor se zákonem

v Rakousku se dnes nutnost zkoumání, nakolik účel normy vyžaduje závěr o neplatnosti, běžně uznává. K tomu např. GRAF, Georg. In: Andreas Kletečka – Martin Schauer et al. *ABGB-ON. Kommentar zum allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch*. Wien: Manz, 2010, s. 1712. Také DCFR vyjádřil při formulaci čl. II – 7:301 stejnou myšlenku: „*A contract is void to the extent that: a) it infringes a principle recognised as fundamental in the laws of the Member States of the European Union and b) nullity is required to give effect to that principle.*“ Pokud jde o aktuální českou úpravu, ukládá totéž výslovně § 580 odst. 1 o. z.

⁵¹ *Obligáční právo a náhrada škody. Návrh subkomitétu pro revisi občanského zákoníka pro Československou republiku*. Referent: Egon Weiss. Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 1924, s. 85.

⁵² Již PECL se v komentáři čl. 6:104 – 6:107 vymezují proti tradičním striktním postojům vedoucím nevyhnutelně k neplatnosti smlouvy, odmítají tuto dogmatiku a akcentují význam na záchraně smlouvy. Srov. *Princípy evropského zmluvního práva*. Bratislava: Iura edition, 2009, s. 148 (překlad JURCOVÁ, Monika – NOVOTNÁ, Mariana et al.).

⁵³ PELIKÁN, Robert – PELIKÁNOVÁ, Irena. In: Jiří Švestka – Jan Dvořák – Josef Fiala et al. *Občanský zákoník. Komentář*. V. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 150.

atakuje veřejný pořádek (veřejný zájem, respektive obecný zájem) tak významně, že je k jeho ochraně namístež zasáhnout veřejnou mocí bez zřetele na vůli dotčené osoby. Jisté je, že každé porušení cenových předpisů podléhá správní sankci a správní orgán je při ochraně veřejného zájmu vázán zásadou oficiality. V tom případě úzce souvisí s principem proporcionality⁵⁴ otázka, nakolik je odůvodněna paralelní soukromoprávní sankce justifikující absolutní neplatnost. Posuzováno těmito kritérii, najde se celkem snadno argument pro absolutní neplatnost, pokud protiprávní ujednání o ceně ohrožuje trh účinky omezujícími hospodářskou soutěž,⁵⁵ obtížně se však hledají důvody, proč stíhat absolutní neplatností ojedinělé ujednání, na jehož základě obchodník výjimečně prodá abstinujícímu tabakistovi po zavírací době krabičku cigaret za vyšší než maximální cenu. Podobné případy se před soud ostatně sotva dostanou.

Jiná otázka se pojí se skutečnostmi, že v minulosti občanský zákoník z roku 1964 v § 40a stanovil s účinností od 1. 1. 1992 neplatnost ujednání o ceně „*v rozsahu, ve kterém odporuje tomuto předpisu*“ (tj. právnímu předpisu o cenách), zatímco obchodní zákoník (§ 758) stanovil při porušení cenových předpisů povinnost k placení ceny nejvýše přípustné. Nutně tedy vzniká otázka, jaké je zákonné řešení situace, kdy je stanovena cena minimální, popřípadě souběžně cena minimální i maximální, a ujednání stran určí nižší cenu než nejméně přípustnou. V odborné literatuře lze dohledat jen ojediněle vyslovená mínění. Jakkoli ze slovního znění citovaného ustanovení občanského zákoníku vyplývá dosti jednoznačně, že míří na jakoukoli odchylku od právního předpisu o cenách, dovozuje Fekete, že „*dohovorená cena, ktorá je nižšia ako cena stanovená všeobecne záväznym právnym predpisom o cenách (tzv. regulovaná cena), zásadne nevedí platnosti kúpnej zmluvy*“.⁵⁶ Fekete, zdá se, nekriticky převzal právní názor formulovaný v usnesení pléna Nejvyššího soudu na konci 60. let minulého století.⁵⁷ Lze však mít za to, že nedocenil změnu v právní úpravě, k níž v mezidobí došlo.⁵⁸ Složitější to je v souvislosti s někdejší úpravou v obchodním zákoníku. Literatura se zpravidla zabývala otázkou překročení maximální, popřípadě pevné ceny.⁵⁹ Na adresu § 758 obch. z. však byly vysloveny i názory, že stranám porušivším citované ustanovení „*vznikne povinnosť zaplatiť cenu, resp. úplatu ve výši nejvyššie prípustné podľa obecně záväzných cenových predpisů*“

⁵⁴ K tomu např. ALEXY, Robert. Lidská důstojnost a princip proporcionality. *Právník*. 2015, CLIV, č. 11, s. 867 an.; HOLLÄNDER, Pavel. Putování po stezkách principu proporcionality: intence, obsah, důsledky. *Právník*. 2016, CLV, č. 3, s. 261 an.; WINTR, Jan. Alexyho vážící formule. *Právník*. 2016, CLV, č. 5, s. 446 an. a četná literatura tam citovaná.

⁵⁵ Což souběžně stíhá právo veřejné [a nejen § 1 odst. 6 písm. a) zák. č. 526/1990 Sb., o cenách] i soukromé (dříve § 41 obchodního zákoníku, dnes § 2972 o. z.).

⁵⁶ FEKETE, Imrich. *Občiansky zákonník. Veľký komentár. 2. diel*. Bratislava: Eurokodex, 2011, s. 1777.

⁵⁷ Rozbor a zhodnocení notářské praxe v řízení o dědictví a v řízení o registraci smluv; sp. zn. Pls 1/67 z 21. 2. 1967. In: *Nejvyšší soud ČSSR. Nejvyšší soud o občanském soudním řízení a řízení před státním notářstvím. Sborník směrnic, usnesení, rozborů a zhodnocení soudní praxe pléna a presidia Nejvyššího soudu 1965–1967*. Praha: SEVT, 1974, s. 499 an. Zde byl na s. 588 vyjádřen názor, že „*cena nižší než cena podle cenových předpisů nečiní sama smlouvu neplatnou*“.

⁵⁸ V době schválení citovaného rozboru § 399 odst. 2 občanského zákoníku pro kupní smlouvu nařizoval, že „*cena koupené věci nesmí přesahovat cenu stanovenou podle cenových předpisů*“, zatímco v době vydání komentáře FEKETE, Imrich. *Občiansky zákonník. Veľký komentár*, občanské zákoníky slovenský i český v analogickém ustanovení (§ 589) shodně stanovovaly, že „*cenu je třeba sjednat v souladu s obecně závaznými právními předpisy*“.

⁵⁹ Např. BARTOŠÍKOVÁ, Miroslava – ŠTENGLOVÁ, Ivana. In: Ivana Štenglová – Stanislav Plíva – Miloš Tomsa. *Obchodní zákoník. Komentář*. 13. vydání. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 1358.

[...], popř. cenu stanovenou jako minimální“,⁶⁰ nebo že „povinný subjekt by byl povinen za poskytnuté plnění platit cenu (úplatu) obvyklou, resp. nejvýše přípustnou“.⁶¹ Ale lze se setkat i s úsudkem, že § 758 obch. z. nezohlednil skutečnost, že cenové předpisy mohou stanovit i úplatu (cenu) nejnižší.⁶² Leč budeme-li se zabývat doslovným zněním citovaného ustanovení,⁶³ plyne z něj, že jakékoli porušení cenových předpisů zakládá povinnost platit nejvyšší cenu (nerozlišuje se, kterým směrem se strany od stanovené ceny odchýlily). Jazykový výklad je jednoznačný, ale nelze zapomínat, že není jedinou výkladovou metodou.⁶⁴ Analyzujeme-li, jak se k němu staví soudní praxe, nacházíme na jedné straně výrok, že „argumentace směřující ke zpochybnění doslovného výkladu [...] ustanovení nemůže obstát“,⁶⁵ a na druhé straně stanovisko, že „soud [...] není absolutně vázán doslovným zněním zákonného ustanovení“.⁶⁶ Sřet postojů takto vyjádřených však není tak dramatický, jak se prvoplánově jeví. Právo nelze zúžit na zákonný text. Úkolem výkladu je vyjasnit, za jakých předpokladů má nastat zákonný následek předvídaný podle zákonodárcovy vůle.⁶⁷ Metodologie je správná, nezaměřuje-li se pouze na jazykové vyjádření, nebo na hledání účelu normy či zákonodárcova úmyslu, ale pokud zkoumá všechny tyto aspekty. Ty se mohou vhodně doplňovat.⁶⁸ Nejvyšší i Ústavní soud totiž shodně dospívají k závěru, že před jazykovým výkladem je třeba dát v určitých případech přednost výkladu *e ratione legis*, přičemž takový případ mj. nastane, když doslovné znění nepochybně odporuje jednoznačnému účelu ustanovení, který lze např. zjistit z historie jeho vzniku, systematických souvislostí nebo z principů, jež mají svůj základ v ústavně konformním právním řádu jako významovém celku. Jinak řečeno: „je nezbytné, aby v případě, kdy interpretace právní normy za použití jazykové metody výkladu vede k nerozumným výsledkům, zakládajícím neodůvodněnou nerovnost mezi subjekty, bylo užito dalších výkladových metod“.⁶⁹

⁶⁰ KOPÁČ, Ludvík. In: Stanislav Stuna et al. *Obchodní zákoník s podrobným komentářem*. Praha: Trizonia, 1992, s. 563.

⁶¹ ŠVARC, Zbyněk. In: Jan Dědič et al. *Obchodní zákoník. Komentář*. Praha: Prospektrum, 1996, s. 1217; ŠVARC, Zbyněk. In: Jan Dědič et al. *Obchodní zákoník. Komentář. IV*. Praha: Polygon, 2002, s. 3776.

⁶² PETROV, Jan. In: Milan Hulmák et al. *Občanský zákoník. Komentář. V*. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 312.

⁶³ „Při uzavírání smluv, jejichž stranami jsou pouze osoby mající sídlo nebo místo podnikání, popř. bydliště na území České republiky, uplatní se ustanovení tohoto zákona o určení ceny nebo úplaty poskytované za plnění, jen pokud toto určení není v rozporu s obecně závaznými předpisy o cenách. Jinak vzniká povinnost platit cenu nebo úplatu ve výši nejvýše přípustné podle těchto předpisů.“

⁶⁴ Nález Ústavního soudu I. ÚS 2486/13 z 1. 10. 2013 (bod 37).

⁶⁵ Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 30 Cdo 2565/2007 z 12. 8. 2008: „V případě aplikace právního ustanovení je nutno prvotně vycházet z jeho doslovného znění. Pouze za podmínky jeho nejasnosti a nesrozumitelnosti (umožňující např. více interpretací), jakož i rozporu doslovného znění daného ustanovení s jeho smyslem a účelem, o jejichž jednoznačnosti a výlučnosti není jakákoli pochybnost, lze upřednostnit výklad *e ratione legis* před výkladem jazykovým. Argumentace směřující ke zpochybnění doslovného výkladu citovaného ustanovení nemůže obstát.“

⁶⁶ Nález Pl. ÚS 21/96 ze 4. 2. 1997: „Je nutno rozlišovat případy, ve kterých lze soulad ustanovení právního předpisu s ústavním pořádkem zabezpečit jeho ústavně konformní interpretací a kdy tak učinit nelze a je nutno přistoupit k jeho zrušení. Soud přitom není absolutně vázán doslovným zněním zákonného ustanovení, nýbrž se od něj smí a musí odchýlit v případech, kdy to vyžaduje ze závažných důvodů účel zákona, historie jeho vzniku, systematická souvislost nebo některý z principů, jež mají svůj základ v ústavně konformním právním řádu jako významovém celku. Je nutno se přitom vyvarovat libovůle; rozhodnutí soudu se musí zakládat na racionální argumentaci.“

⁶⁷ TICHÝ, Luboš. *Obecná část občanského práva*. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 92.

⁶⁸ SOBEK, Tomáš. *Nemorální právo*. Praha – Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 323.

⁶⁹ Nález Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 2486/13 z 1. 10. 2013 (bod 37).

V posuzovaných souvislostech je zvláště nutné zvážit, že hlavní účel občanskoprávní i obchodněprávní regulace, nebyl v trestání stran za porušení cenových předpisů (to je především smyslem úpravy páté částí zákona o cenách), ale zákonodárcův úmysl sleduje sanovat smlouvu odstraněním protiprávnosti v ujednaném poměru plnění a protiplnění a vyloučit právní komplikace vznikající při plnění bez právního důvodu. I proto můžeme formulovat závěr, stavící na základu, že „*nezbytnou součástí demokratického právního státu je i ochrana svobody smluvní vůle, jež je derivátem ústavní ochrany práva vlastnického*“.⁷⁰ Pokud byla stanovena cena maximální a strany si ujednaly cenu vyšší, je namístě respektovat jejich vůli a snahu docílit úplaty co nejvyšší a uzavřít, že mezi stranami platí cena nejvýše přípustná. Pokud ale byla stanovena cena minimální a strany si ujednaly cenu nižší, jeví se jako správné uznat, že konsenzus stran směřoval k ceně co nejnižší, a uzavřít, že mezi stranami platí cena nejméně přípustná, a to i v případě, že byla pro totéž plnění stanovena i maximální cena.⁷¹ Je totiž namístě přijmout myšlenku, že „*dikce právní úpravy je širší, než odpovídá právním principům, hodnotám a účelu, ze kterých tato právní úprava vychází, a právní předpis tudíž z pohledu svého smyslu a účelu postrádá ustanovení, které by stanovilo výjimku z příliš rozsáhlé dikce. Nástrojem uzavření této tzv. zakryté teleologické mezery je odepření aplikace daného ustanovení na případy, na které sice dopadá jeho dikce, nikoli však smysl a účel, tj. omezení věcného rozsahu právní normy jejím účelem.*“⁷²

Uvedené závěry mohou platit, jen pokud je smluvní konsenzus výsledkem svobodné vůle kontrahujících. Je-li zakázané cenové ujednání výsledkem jednostranné protiprávní aktivity jednoho z nich, typicky činy zneužívajícími jeho tržního postavení, např. vynucováním úplaty nápadně nepoměrné hodnotě plnění ve snaze získat nepřiměřený majetkový prospěch, půjde z hlediska veřejného práva o delikt proti cenové regulaci⁷³ nebo i proti hospodářské soutěži,⁷⁴ ale současně se bude jednat rovněž o soukromoprávní delikt, sankcionovaný před 1. 1. 2014 paralelně podle § 40a občanského a § 758 obchodního zákoníku. Zatímco první kodifikace legitimovala soud, aby posoudil rozsah rozporu cenového ujednání s právními předpisy o cenách, a tedy aby vzal v úvahu, že v těchto případech je adekvátní cena obvyklá,⁷⁵ slovní znění § 758 obch. z. tomu brání. Máme za to, že je namístě neodůvodněný rozpor obou úprav odstranit teleologickou redukcí⁷⁶ a preferovat výklad, že smyslu a účelu normy v daném případě nejlépe vyhovuje přiklonit se ke kritériu obvyklé ceny ve smyslu zákona o cenách. V tomto smyslu lze chápat

⁷⁰ Nález Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 24/99 z 23. 5. 2000.

⁷¹ Aplikace doslovného znění § 758 obch. z. (tj. že při porušení cenových předpisů vzniká povinnost platit cenu nejvýše přípustnou) i na tento případ by totiž vedla k nepřiměřenému postihu kupujícího, a to právě v té relaci, že při snaze stran ujednat si cenu co nejvyšší obdrží prodávající cenu jemu podle práva nejpříznivější (tedy ve výši nejbližší tomu, co strany chtěly), zatímco při zájmu stran ujednat si cenu co nejnižší vede jazykový výklad § 758 obch. z. k tomu, že kupující by byl povinen platit cenu jemu podle práva nejnepříznivější (tedy ve výši nejjzdálenější tomu, co strany chtěly).

⁷² Srov. právní větu rozsudku Nejvyššího soudu sp. zn. 32 Cdo 5685/2015 z 25. 2. 2016.

⁷³ Srov. § 2 zák. č. 526/1990 Sb., o cenách.

⁷⁴ Srov. § 5 zák. č. 143/2001 Sb., o ochraně hospodářské soutěže.

⁷⁵ Srov. § 5 odst. 5 písm. a) bod 1. a písm. b) bod 1. zák. č. 526/1990 Sb., o cenách.

⁷⁶ Metodu teleologické redukce použily mj. Ústavní soud např. v nálezech sp. zn. I. ÚS 318/06-1 z 13. 12. 2007, IV. ÚS 1554/08 z 15. 1. 2009 nebo Pl. ÚS 6/11 ze 4. 5. 2011 a Nejvyšší soud např. v rozsudcích sp. zn. 28 Cdo 2304/2011 ze 14. 9. 2011 nebo 32 Cdo 5685/2015 z 25. 2. 2016.

i úvahu Pelikánové, že „pro uzavírané smlouvy bude závazné určení odpovídající cenovým předpisům, nikoli znění obchodního zákoníku“.⁷⁷

3. NOVÁ ÚPRAVA

3.1 Obecně

Platný a účinný občanský zákoník odstranil i pro případy, jimiž se zabýváme, nevhodnou dualitu obligačního práva a zvolil regulaci v § 1792. Z hlediska legislativně technického byla zvolena podle vzoru hospodářského a obchodního zákoníku konkrétní úprava vztahující se k cenám, respektive k určení výše úplaty, dopadající generálně na všechny úplatné smlouvy. Relativně samostatné postavení má zvláštní úprava dotýkající se ochrany spotřebitelů; pokud jde o ceny, jsou obzvlášť – nikoli však výlučně – významná ustanovení § 1814 o ujednáních zakázaných pro smlouvy uzavírané se spotřebiteli. Otázkami s tím spojenými se však blíže nezabýváme.

Co do povahy je § 1792 o. z. speciální k obecné úpravě neplatnosti.

Pokud jde o § 1792 odst. 1, řeší se v něm případy, kdy úmysl stran sleduje uzavření úplatné smlouvy, avšak kontrahenti si přesto neujednají vyšší úplaty. Toto ustanovení se tedy otázek spojených s cenovou regulací a jejími důsledky pro soukromé právo přímo netýká. (Na některé relevantní souvislosti poukážeme níže.) Kodifikace se však v daném ohledu nevyhnula navazujícím ustanovením u některých smluvních typů pro případ, že strany měly úmysl uzavřít úplatnou smlouvu, ale neujednaly si její výši.⁷⁸ V podstatě jde o redundantní ustanovení opakující důraz na obvyklost úplaty, přičemž v mimořádných případech, kdy obvyklou cenu zjistit nelze, se použije pravidlo druhé věty § 1792 odst. 1.⁷⁹

Druhý odstavec § 1792 dopadá na případný rozpor s veřejnoprávní regulací cen. Řeší jej právním pravidlem stanovujícím: „Byla-li úplata ujednána v rozporu s právními předpisy o cenách, platí za ujednanou ta, která je podle těchto předpisů přípustná.“ Touto větou se navazuje na zkušenosti s dosavadními právními úpravami; zároveň je z ní patrná snaha odstranit problémy, které tyto úpravy vyvolávaly.

3.2 Povaha ustanovení

Zkoumáme-li povahu § 1792 o. z., nelze podle našeho názoru pochybovat o donucující povaze jeho druhého odstavce. Vyjdeme-li z předpokladu, že je cenová regulace omezena na mimořádné případy veřejného zájmu, představuje ve svém důsledku i zákaz

⁷⁷ PELIKÁNOVÁ, Irena. *Komentář k obchodnímu zákoníku. 5. díl.* Praha: Linde, 1999, s. 636.

⁷⁸ Tak se pro případ, že si strany v úplatné smlouvě neujednaly úplatu, stanoví v § 2085 odst. 2 pro koupi movitých věcí, § 2586 odst. 2 pro dílo, § 2217 odst. 1 pro nájem, § 2366 odst. 1 písm. a) pro licenci, § 2480 pro zaslátelství, § 2564 odst. 2 pro přepravu věci a v § 2567 pro kontrolu opakuje důraz na obvyklost úplaty. Ust. § 2468 odkazuje na určení komisionářovy odměny ve výši přiměřené vykonané činnosti a dosaženému výsledku a § 2499 odst. 1 vyžaduje určit provizi obchodního zástupce ve výši odpovídající zvyklostem v místě jeho činnosti vzhledem k druhu zboží nebo služeb, které jsou předmětem obchodu, což je vyjádření odkazu na obvyklou cenu jen jinými slovy.

⁷⁹ Shodně PETROV, Jan. In: Milan Hulmák et al. *Občanský zákoník. Komentář. V.*, s. 310. Nouzové pravidlo pro případ, že nelze určit vyšší obvyklé úplaty, obsahuje u pojmenovaných smluv pouze § 2499 odst. 1 o. z., nicméně i v tomto případě lze ke konkretizaci jeho bližšího obsahu využít druhou větu § 1792 odst. 1 o. z.

protivit se cenovým předpisům soukromoprávním ujednáním důraz na respekt k veřejnému pořádku (§ 1 odst. 2 o. z.). Jiná otázka je, jaké jsou důsledky porušení právního pravidla. Z § 577 i 1792 odst. 2 o. z. vyplývá, že jde o neplatnost částečnou. Pravidelně půjde o neplatnost absolutní, neboť porušení právních předpisů o cenách bude typicky takovým porušením zákona, které zjevně narušuje veřejný pořádek (§ 588 o. z.). Petrov naznačuje možnost případného použití § 586 o. z. o relativní neplatnosti v případech, kdy „*cenová regulace tu je jen na ochranu zájmů dotčené strany*“. Tato úvaha je teoreticky korektní, v praxi však půjde podle našeho názoru o výjimečné situace mimořádného charakteru.

3.3 Právní titul

Dále pak z formulace, že úplata vyplývající z právního předpisu o cenách „*platí za ujednáním*“, vyplývá jednoznačně právní důvod povinnosti úplatu platit. Předchozí úpravy to takto jasně nevyjádřily, jakkoli se to dovozovalo výkladem.

Přesto vznikaly v praxi pochybnosti, právě v souvislosti se souběžnou úpravou v zákoně č. 526/1990 Sb., o cenách. Ten totiž ve své původní redakci formuloval o neoprávněně získaném majetkovém prospěchu, později⁸⁰ pak o nepřiměřeném majetkovém prospěchu (§ 2, 14, 18). Terminologie zákona o cenách může implikovat představu neoprávněného majetkového prospěchu, jak jej znal občanský zákoník z roku 1964 až do roku 1992 (tj. do účinnosti novely č. 509/1991 Sb.). Kategorii nepřiměřeného majetkového prospěchu definovaného v § 2 odst. 5, jehož výše se vyčíslí podle § 14 odst. 3, však zákon o cenách vymezil především jako kritérium relevantní pro vyměření pokuty za přestupek (dříve správní delikt)⁸¹ právnických osob a podnikatelů [§ 16 odst. 4 písm. b)]. Zákon o cenách sice v § 18 stanoví, že „*uložením pokuty není dotčeno právo na vydání majetkového prospěchu tomu, na jehož úkor byl získán, ani odpovědnost prodávajícího nebo kupujícího podle zvláštních předpisů*“, z toho však nebylo a není možné vyvozovat nic ohledně civilně-právní kvalifikace právního důvodu povinnosti plnit ani oprávnění požadovat plnění.⁸²

Pokud jde o aktuální právní stav, nemohou být pochybnosti, že při porušení cenových předpisů v ujednání o výši úplaty, smlouva se *ex lege* a *ex tunc* mění tak, že za ujednanou platí úplata přípustná podle právních předpisů o cenách a že povinnost zaplatit ji je povinností smluvní. Pokud tedy příjemce zboží nebo služby zaplatil s odkazem na neplatné ujednání ve smlouvě více, než z moci § 1792 odst. 2 o. z. měl zaplatit, posoudí se přeplatek jako plnění bez právního důvodu, a tedy i bezdůvodné obohacení, protože není vázán tím, co bylo neplatně ujednáno, nýbrž ho zavazuje smlouva v rozsahu změněném

⁸⁰ Srov. zák. č. 403/2009 Sb., kterým se mění zákon č. 526/1990 Sb., o cenách, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 265/1991 Sb., o působnosti orgánů v oblasti cen, ve znění pozdějších předpisů, který nabyl účinnosti 18. 11. 2009.

⁸¹ Vzhledem k účinnosti zák. č. 204/2015 Sb., kterým se mění zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 269/1994 Sb., o Rejstříku trestů, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony, jde od 1. 10. 2016 o přestupky.

⁸² Přesto jsme v praxi zaznamenali nejistotu, zda se v případě, že kupující zaplatil podle smlouvy více, ačkoli měl podle cenového předpisu zaplatit méně, má kupující domáhat vydání rozdílu z titulu náhrady škody, anebo bezdůvodného obohacení. A podobně, zda se v případě, že kupující zaplatil podle smlouvy méně, přestože měl podle právního předpisu o cenách zaplatit více, má prodávající domáhat po kupujícím zaplacení rozdílu s odkazem na smlouvu, anebo na zákonnou úpravu bezdůvodného obohacení, nebo náhradu škody.

zákonem.⁸³ Pokud odběratel naopak zaplatil podle neplatného ujednání o úplatě méně, než měl zaplatit vzhledem k § 1792 odst. 2 o. z., zakládá dodavateli oprávnění na doplatek smlouva změněná zákonným ustanovením. V tomto případě je tedy titulem smlouva.

3.4 Výše úplaty

Otázka je, v jaké výši se má úplata podle zákona poskytnout.

Ustanovení § 1792 odst. 2 o. z. je v daném směru zdrženlivé. Nařizuje, že při ujednaném rozporu s cenovými předpisy má jít o úplatu, „*kteřá je podle těchto předpisů přípustná*“. Právní pravidlo dává jednoznačnou odpověď, pokud cenová regulace stanoví pevnou cenu, jak se děje např. u elektrické energie nebo u cigaret. Avšak stanoví-li se maximální, anebo minimální cena, anebo zároveň maximální i minimální cena, není na první pohled zřejmá konkrétní výše úplaty, neboť v těchto případech je podle právních předpisů o cenách přípustná jakákoli cena nižší než maximální, anebo jakákoli cena vyšší než minimální, popřípadě jakákoli cena v rámci stanoveného rozmezí. Kodex opustil kategorické kritérium § 758 obch. z., které se, jak se domníváme, plně nesrovnává s příslušnými ústavními kautelami a pro určité aplikační případy vyžaduje uchýlit se k teleologické redukci. Zvolil řešení obdobné úpravě § 40a předchozího občanského zákoníku stanovující obecně o *rozsahu*, ve kterém právní úkon odporuje právnímu předpisu o cenách, přičemž bylo na soudci, aby o tomto rozsahu rozhodl.

Z hlediska § 1792 odst. 2 o. z. je tedy věcí posouzení, jaká úplata se pro jednotlivý případ určí jako přípustná v rámci cenové regulace připouštějící variantní řešení. Leč rozhodně nepůjde o úvahu zcela volnou. Rozhodující pokyn k úvaze dává čl. 4 odst. 4 Lisiny. Zásah veřejné moci do kontraktace je zásahem do smluvní svobody. Proto musí být šetřena její podstata a smysl s respektem k účelu, pro který zákon takovou intervencí nařídil. Tímto účelem není trestání kontrahentů, ale zájem, aby mezi stranami platila v rámci cenové regulace férová smlouva. A pro přístup, jak k tomu výsledku při soudním rozhodování dospět, se občanský zákoník nespokojuje s obecným kritériem proporcionality výsledku.

Ze spojení právních pravidel obou odstavců § 1792 do téhož paragrafu je nepochybné, že i pro určení ceny podle § 1792 odst. 2 o. z. mají význam kritéria vytknutá v prvním odstavci. Předně je to hledisko obvyklé ceny, v mimořádných případech má soud vzít v úvahu obsah smlouvy, povahu plnění a zvyklosti. Nesdílíme komentářovou kritiku, že „*poukazem na zvyklosti se dikce ve skutečnosti vrací k obvyklé ceně*“, ani výtku, že zde chybí, rozdílně např. od DCFR, kritérium „*ceny rozumné*⁸⁴ (nebo jakékoli jiné kritérium)“.⁸⁵

⁸³ V tomto duchu se ostatně rozhodovalo ustáleně již od 70. let minulého století a působení novelizovaného hospodářského zákoníku. Srov. stanovisko publikované pod č. 586 (S 143/75). *Hospodářské právo*. 1975, IX, s. 772 an., jakož i rozhodnutí uveřejněné pod č. 110 (R 29/76). *Hospodářské právo*. 1979, XII, s. 113.

⁸⁴ Domníváme se, že vzhledem k vícevýznamovosti anglického adjektiva je vhodnější překládat výraz *reasonable price* v čl. II.-9:104 DCFR spíše jako *přiměřená cena*, mj. i s odkazem na čl. I.-1:104, jehož obecné kritérium *reasonableness* se nepřekládá jako *rozumnost*, ale jako *přiměřenost*. V německé verzi zásad UNIDROIT se anglický výraz v čl. 5. 7. překládá jak *angemessener Preis*. Srov. rovněž PECL čl. 1:303 a 6:104. Nicméně sám občanský zákoník převzal v úpravě obchodního zastoupení do § 2499 odst. 1 koncept § 659 odst. 1 obch. z. o rozumné výši úplaty, jakkoli jde o ojedinělý případ.

⁸⁵ PELIKÁN, Robert – PELIKÁNOVÁ, Irena. In: Jiří Švestka – Jan Dvořák – Josef Fiala et al. *Občanský zákoník. Komentář*. V, s. 149 an.

Hodí se totiž poukázat, že odkaz na zvyklosti může vést k zohlednění podmínek působících na cenu i v případě plnění zcela unikátního předmětu.⁸⁶ Hlavně je ale namístě uvést, že obecné kritérium, po němž se v komentáři volá, občanský zákoník obsahuje. Ustanovení § 577 o. z. stanoví pro případ, že by byl důvodem neplatnosti nezákonně určený rozsah (množstevní, časový, územní nebo jiný) má soud tento rozsah změnit tak, aby odpovídal „*spravedlivému uspořádání práv a povinností stran*“.⁸⁷ Toto hledisko ostatně zdůrazňuje i základní zásady kodifikace v úvodních ustanoveních.⁸⁸ Smyslem je bránit obohacení na úkor jiného, aniž je k tomu spravedlivý důvod (§ 2991 odst. 1 o. z.). Se zřetelem k tomu nepokládáme za přiměřený závěr, že „*úplata, která byla sjednána v rozporu s předpisem o cenách, je ze zákona snížena právě na horní hranici či zvýšena právě na dolní hranici toho, co tyto předpisy ještě připouštějí*“.⁸⁹ Podle našeho názoru jde o mechanickou úvahu, která neladí ani s pojetím tohoto ustanovení ani s kodifikační koncepcí. Trefná je proto poznámka Pelikánových, že „*účelem cenové regulace není uložit povinnost obchodovat za určenou cenu, ale jen neobchodovat za cenu jinou*“⁹⁰ (výjimkou je ovšem případ pevné ceny). Hodí se tedy dovodit, že z § 1792 odst. 2 o. z. plyne právě jen to, že úplata má být určena ve výši, jež není cenovou regulací zakázána a jež je současně adekvátní povaze konkrétního obchodu. Určení takové úplaty po zjištění rozporu s cenovými předpisy, typicky v důsledku šetření nebo rozhodnutí správního orgánu s působností v oblasti cen (§ 3, 4 a 4a zák. č. 265/1991 Sb.), je přirozené především na ujednání stran. Nedosáhnou-li strany dohody, rozhodne o výši úplaty soud. Jako relevantní se jeví Tichého úvaha nad § 557 o. z., že „*zákon vymezuje obsah právního jednání v určitých mezích, které označuje jako určení rozsahu, tj. stanoví určité minimální či maximální hodnoty. Tomuto rámu by soud měl přizpůsobit obsah smlouvy. Přitom by měl reflektovat především samotnou smlouvu a vykládat ji i v souvislosti s okolnostmi, které byly rozhodující pro její uzavření včetně postavení a zájmů stran, přihlížeje k jejich návrhu.*“⁹¹ Zpravidla bude nejvhodnější vyjít z obvyklé ceny s případnými modifikacemi odůvodněnými konkrétním obsahem smlouvy a zohledňující podstatné okolnosti obchodu. Soud však má v intencích § 577 o. z. také zvážit, zda by k uzavření smlouvy vůbec

⁸⁶ I jedinečné plnění má hodnotu, kterou lze vyjádřit v penězích. Tato hodnota však nemusí být v řadě případů totožná s cenou, protože výši ceny ovlivní např. a mj. způsob a doba placení. Při vyhodnocení těchto a jiných faktorů a při kvantifikaci jejich působení na konečnou výši ceny mají bezpochyby účinek zvyklosti v jednotlivých oborech podnikání.

⁸⁷ PETROV, Jan. In: Milan Hulmák et al. *Občanský zákoník. Komentář*. V, s. 312, správně poukazuje na speciální poměr § 1792 odst. 2 k § 577 o. z. Leč rozdílně od tohoto a obdobně vyjádřeného Melzerova názoru (MELZER, Filip. In: Filip Melzer – Petr Těgl et al. *Občanský zákoník. III. Velký komentář*. Praha: Leges, 2014, s. 708 a 709) se nedomníváme, že by aplikace prvního z obou ustanovení vylučovala použití § 577 o. z. v tom rozsahu, který není speciální úpravou § 1792 odst. 2 o. z. dotčen.

⁸⁸ Zejména jde o zásadu *suum cuique tribuere* (§ 3 odst. 2 písm. f)], zákaz těžit z vlastního protiprávního činu (§ 6 odst. 2) a důraz na dobré uspořádání práv a povinností (§ 9 odst. 2 na konci). Připomeňme, že to není nic nového a že judikatura uvedená hlediska vážila již dříve. Např. Nejvyšší soud v rozsudku sp. zn. 3142/2006 z 19. 9. 2007 zaujal názor, že „*smyslu úpravy paušálních úhrad či náhrad se protiví, je-li takový paušál nastaven nebo vykládán způsobem, který jednostranně bez rozumného opodstatnění zvýhodňuje pouze jednu stranu smluvního vztahu, v jehož rámci byl paušál sjednán*“.

⁸⁹ PETROV, Jan. In: Milan Hulmák et al. *Občanský zákoník. Komentář*. V, s. 312.

⁹⁰ PELIKÁN, Robert – PELIKÁNOVÁ, Irena. In: Jirí Švestka – Jan Dvořák – Josef Fiala et al. *Občanský zákoník. Komentář*. V, s. 150.

⁹¹ TICHÝ, Luboš. In: Jirí Švestka – Jan Dvořák – Josef Fiala et al. *Občanský zákoník. Komentář*. I. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 1433.

došlo, pokud by byla neplatnost ujednání o výši úplaty včas rozpoznána.⁹² Leč máme za to, že se v drtivé většině případů, zvláště u obchodních kontraktů, o takovou situaci jednat nebude.

ZÁVĚRY

Jakkoli regulace cen veřejnou mocí popírá nebo alespoň omezuje možnost tvořit ceny volně podle nabídky a poptávky, veřejná moc se ani v prostředí svobodného trhu této možnosti zcela neodříká. V podmínkách právního státu jsou zásahy státu do volné tvorby cen opatřením „*akceptovatelným pouze za zcela omezených podmínek*“⁹³ a, jak je patrné z judikatury Ústavního soudu, jsou podrobovány testu ústavnosti. Česká republika je kromě toho jako členský stát Evropské unie vázána komunitárním právem a jeho důrazem na zásadu volného pohybu zboží a služeb spojenou se zákazem množstevních omezení dovozu, jakož i veškerých opatření s rovnocenným účinkem.⁹⁴ Mezi tato opatření spadají i opatření cenové povahy, jež mohou být za určitých okolností shledána z pohledu práva Evropské unie nepřípustnými, jak dokládají četná rozhodnutí ESD.⁹⁵

V rámci těchto limitů je cenová regulace přípustná a její rámec je veřejnoprávně upravený především v zákoně o cenách č. 526/1990 Sb. Z pohledu právní úpravy smluv se pak nutně klade otázka, jak se má zákon postavit k případům, kdy si strany ujednají cenu nebo jinou úplatu ve výši, která právním předpisům o cenách odporuje.

Vývojové peripetie právních úprav, jimiž jsme se zabývali, jakož i analýza judikatorních stanovisek a názorů vyslovovaných v odborné literatuře ukazují, že nejpříhodnější přístup soukromého práva spočívá v konstrukci částečné neplatnosti smlouvy ve vztahu k nezákonně ujednané výši úplaty a ke změně cenového ujednání *ex lege* na výši úplaty neodporující cenovým předpisům, respektive veřejnoprávním rozhodnutím o ceně nebo úplatě na základě těchto předpisů vydaných.⁹⁶ Takový přístup chrání smlouvu jako hodnotu i smluvní stranu v slabší pozici. Jakkoli se na tomto řešení ustálily předchozí právní úpravy civilního a obchodního zákonodárství, jež obě mají vzhledem k přechodným

⁹² Pelikán a Pelikánová poukazují na význam autonomie vůle a zdůrazňují, že „*by měl soud zkoumat, zda by strany smlouvu uzavřely, pokud by věděly o ceně, která z cenových předpisů plyne. Pokud by soud dospěl k závěru, že strany by smlouvu za těchto podmínek neuzavřely, mohl by konstatovat absenci konsensu, a v důsledku toho neexistenci smlouvy.*“ PELIKÁN, Robert – PELIKÁNOVÁ, Irena. In: Jiří Švestka – Jan Dvořák – Josef Fiala et al. *Občanský zákoník. Komentář V.*, s. 150.

⁹³ Nález Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 24/99 z 23. 5. 2000.

⁹⁴ Srov. také směrnici Komise ze dne 22. 12. 1969 70/50/EHS založenou na čl. 33 odst. 7 o zrušení opatření s účinkem rovnocenným množstevním omezením dovozu, na která se nevztahují jiné předpisy přijaté na základě Smlouvy o EHS. K tomu z četné literatury např. KÖRBER, Torsten. *Grundfreiheiten und Privatrecht*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2004, s. 122 an. nebo KALIMO, Harri – JANSSON, Max S. *EU Economic Law in Time of Crisis*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2016, s. 58 an.

⁹⁵ Jejich celkový komentovaný přehled uvádějí BĚLOHLÁVEK, Alexandr, J. – HÓTOVÁ, Renáta. *Cenová regulace*, s. 6 an.

⁹⁶ Dnes § 1792 odst. 2 o. z. staví na kritériu „*rozporu s právními předpisy o cenách*“, aniž tím ovšem vybočil z dosavadní legislativní uzanace. Právní předpisy však výši úplaty zpravidla nestanoví. Ta se stanovuje rozhodnutími cenových orgánů. Rozpor s právním předpisem o cenách je však založen tím, že zákon o cenách stanoví, že „*rozhodnutí cenových orgánů podle tohoto zákona jsou závazná pro okruh adresátů, který je v nich vymezen*“ (§ 3 odst. 2). Z toho důvodu je správný závěr komentáře, že „*porušení [...] cenového rozhodnutí je v konečném důsledku porušením právního předpisu, který ukládá cenové rozhodnutí respektovat*“. PELIKÁN, Robert – PELIKÁNOVÁ, Irena. In: Jiří Švestka – Jan Dvořák – Josef Fiala et al. *Občanský zákoník. Komentář V.*, s. 150.

ustanovením nové kodifikace (§ 3028 odst. 3) stále svůj význam pro pendentní případy smluvních obligací vzniklých na základě občanského zákoníku z roku 1964 a obchodního zákoníku, přece jen generovaly problémy, jež se aktuální úprava snaží odstranit nebo minimalizovat.

Předně se opustil striktní přístup § 758 obch. z., jehož slovní znění reagovalo na jakékoli porušení cenových předpisů stanovením maximální přípustné ceny, což mohlo v některých případech vést k důsledkům až nepřiměřeně drakonickým. Platná úprava vychází z volnější dikce předchozího občanského zákoníku, nabízí však soudci kritéria, podle nichž má rozhodnout o ceně přípustné podle cenových předpisů, pokud se strany na její výši nedokáží samy shodnout. Při postupu podle těchto hledisek se jeví jako nezbytné dbát na kontury konsenzu ve vůlích stran při uzavírání smlouvy a respektovat jejich svobodu v nakládání s majetkovými právy a povinnostmi, tedy i vlastnickou autonomii a smluvní svobodu. To ovšem jen tehdy, pokud obě strany svobodnou vůlí při kontraktaci skutečně projevíly a nestala-li se jedna z nich např. obětí praktik zneužívajících tržní pozici druhé z nich, a pokud úmysl stran vážně sledoval zájem na převodu majetkové hodnoty za úplatu, a nikoli např. výlučně snahu porušit cenový předpis jen za účelem právem reprobovaného profitu.

Občanský zákoník rovněž vychází z pojetí, že cenová regulace, která obstojí před kautelami ústavního práva, sleduje veřejný zájem a naplňuje veřejný pořádek, jež je zapotřebí respektovat i při soukromoprávní regulaci. Částečná neplatnost podle § 1792 odst. 2 o. z. bude tedy zásadně neplatností absolutní. I při tomto závěru nelze pominout obecné pravidlo § 580 odst. 2 o. z. podmiňující závěr o neplatnosti právního jednání pro porušení zákona ověřením, zda smysl a účel zákona vyžaduje, aby neplatnost byla vyslovena, popřípadě aby soud do smlouvy *ex officio* vůbec vstupoval. Mohou se totiž vyskytnout případy marginálních pochybení, na něž se spíše hodí uplatnit pravidlo *de minimis (non curat praetor)*. Stejně tak nelze a priori vyloučit situace, kdy bude namísto závěr, že neplatnost je stanovena jen na ochranu zájmu určité osoby a že soud do smlouvy bez návrhu vstupovat nemá. Podle našeho názoru však obě skupiny případů budou představovat mimořádné odchylky, s nimiž se soudní praxe setká jen výjimečně.

On the Legal Classification of Agreements Opposing Price Regulations

Milan Bakeš – Karel Eliáš

Abstract: This treatise takes into account that even in the most liberal economic system, the public power does not renounce its possible interference into economic life, regulation of prices is no exception. For the rule of law system, price control represents an exceptional measure and is accepted only under limited condition, conditional upon intense public interest. The authors deal in this paper with issues connected with cases of contractual arrangements for the remuneration in situations where the agreed amount of consideration contradicts the regulated price. The analysis highlights the findings associated with changing regulations in the Czech law, which, over the many centuries, have tried almost all the possible approaches for a legislative solution to such conflicts. The article specifically highlights the illogic of the rule we find in § 758 of the Commercial Code, according to which any violation of price regulation (i.e. also in agreements on rates lower than minimally allowed) the price to be paid by the Parties, as permitted by the law, counts as the maximum price. The authors conclude that the best way how to solve this conflict is by maintaining the validity of that contract which included the arrangements for the court to change to the price so that it reflects the price regulations in place and which the court determines as fair.

Key words: contract, price regulation, fair remuneration, the free movement of goods and services